

РАДОМИР СТАНИЋ

**ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ СЛИКАРСКЕ ДЕЛАТНОСТИ
УРОША КНЕЖЕВИЋА У ЧАЧКУ**

Познати српски сликар XIX века Урош Кнежевић, рођен 1811. у Сремским Карловцима, а умро 1876. године у Београду, спада међу оне уметничке личности наше прошлости о којима је доста писано.¹ И поред тога, неке важније појединости из његовог живота не само да нису довољно осветљене, већ на њих није ни у неопходној мери указано. Иако је о његовом животу и раду у Србији писано сразмерно довољно, ипак је из тог његовог раздобља остало готово нетакнуто питање његове сликарске активности у Чачку, које, несумњиво, заслужује пажњу.² Да се најпре, укратко, осврнемо на његову укупну уметничку делатност.

После основног образовања у Сремским Карловцима, Урош Кнежевић сликарство, односно цртање, учи у Страцимировићевој цртачкој школи, коју је похађао у току 1824. године. Озбиљнија сликарска знања стекао је код врло истакнутог и даровитог војвођанског уметника Константина Данила, у чијем је атељеу пробавио око две године, вероватно између 1829. и 1833. године када је Данил сликао иконостас у Панчеву.³ Половином 1834. (31. јула) прелази у Србију, покушавајући да, као млад и амбициозан „молер“, нађе

посла у Кнежевину, у којој су се већ били стекли „зографи“ и „молери“ осредњих вредности, како би обезбедио средства за одлазак на Сликарску академију у Беч.⁴ Према подацима Земунског пасошког протокола, Кнежевић је у Србији желео да проведе само шест месеци.⁵ Међутим, сви подаци говоре о томе да се у Србији задржао знатно дуже, с тим што није познато када се, у међувремену, враћао и поново долазио. Поуздано је, најзад, да је после бројних и безуспешних мољакања Кнежевој канцеларији успео да скупи нешто новца и да 1844. године оде у Беч на Академију. Ту, по сопственој изјави, остаје до 1847, мада га у протоколима Академије нема, чиме се његово школовање на овој угледној институцији, бар у погледу времена бављења на њој, сасвим озбиљно доводи у сумњу.⁶ У сваком случају, у стилском и уметничком погледу, код Уроша Кнежевића после боравка у Бечу појавиле су се неке позитивне промене које су указале на његов несумњив стваралачки напредак. Док је тзв. „крагујевачка фаза била одраз једног спонтаног класицистичког духа, наивног али искрено доживљеног, примитивног али симпатичног, неуког и незналачког али непосредног и промишљеног, или, још прецизније, смишљеног само на једно: што вернији лик, што помпезнији и достојанственији став, истаћи сваки детаљ који ће сликану личност учинити још величанственијом, не испустити ни један орден нити друго одликовање, не умањити сјај златних оковратника па чак и дугмади...“⁷, дотле је „боравком у Бечу стекао врло много, јер се од крутог и наивног примитивца претворио у допадљивог и вештог портретисту, који је својим педантним моделовањем, својим помодарским компоновањем и својом скоројевићском декоративношћу знао да угоди сировом укусу србијанских грађана“.⁸ Постепено се развија у сликара великог угледа да би постао особито тражен у круговима око двора и представника богатијих србијанских staleжа. Реномиран и допадљив, 1852. године, између свих својих савременика и војвођанских земљака који су у то време радили у Србији, добија изузетну поруџбину од кнеза Александра Карађорђевића: да у оквиру прославе пола века од првог српског устанка наслика портрете свих живих Карађорђевих сабораца и сарадника. Наишавши на знатно повољније услове у односу на свој први боравак у Србији, он је прилежно и амбициозно започео остваривање великог задатка, израдивши портрете већег броја угледних личности — преживелих устаника. Сликањем ових портрета, међу којима је најпре израдио портрет Карађорђа по слици Руса Боровиковског,⁹ Урош Кнежевић је дефинитивно потврдио своје пристојно сликарско

знање и искуство. Скоро до своје смрти ову галерију српских историјских портрета допуњавао је помно и брижљиво, испољавајући све одлике уметника који се уклопио у преображаје српског друштва.

На плану историјског портрета он је учинио већи допринос него многи други сликарски образованији и талентованији уметници, који су у његово време и касније живели и стварали у Србији. На његовим портретима, по речима Љ. Симић — Константиновић, „фиксирани су и заувек остављени ликови владарске куће Обреновића, значајних политичара и људи из области читаве једне епохе“.¹⁰ Констатација да ни један хроничар нити историчар није могао да нам тако верно и аутентично представи ликове кнеза Милоша, његовог брата Јована, Вука Караџића и низа других „озбиљних и достојанствених устаничких старешина — Карађорђа, Поп-Луке, Хајдук Вељка, Проте Матеје и многих многих других заслужних људи који су се борили и остварили слободу Србије, а касније градили и изградили своју државу“¹¹, говори о томе да је овај уметник био јединствен и изузетан сведок, који је умео да својим стваралачким присуством означи профиле историјских ликова свог времена на хуманистички, али аутентичан начин. Галерија Кнежевићевих портрета, почев од Карађорђа па до његових угледних устаничких старешина, јединствен је збир представа не само о физичком изгледу ових значајних националних личности, већ и о њиховом карактеру. Српска уметност XIX века не зна за сликара који је својом портретном делатношћу више допринео овековечавању историјских личности од Уроша Кнежевића.

Означен у литератури као припадник класицизма по основним уметничким својствима, Урош Кнежевић, који је у својој неуморној сликарској активности у последњој фази испољио замор али и пртачку прецизност типичну за савесног и рутинираног сликара, припада оном кругу српских сликара свог времена који су уједначеношћу свог развоја, скромношћу сликарског знања, несумњивим талентом и страсном преданошћу свом „молерском“ опредељењу, доказали и потврдили себе као неопходност на развојном путу српског сликарства, које ће за кратко време бити обогаћено бројношћу изванредних креативних појава и личности, свезијих и револуционарних уметничких погледа и ставова.

Кнежевићев прелазак у Србију у релативно младим годинама његовог живота¹² може се сагледати у склопу других истовестних појава, насталих као последица ослобођења Србије и ства-

рања новог простора у њеним оквирима, у коме су се, природно, очекивали не само бољи услови за уметничку делатност, већ и нови подстицаји за обезбеђење аутономности сликарског стварања за нову клијентелу. Усмереност према матици после вишевековног робовања под Турцима била је од стране припадника српства изразита и евидентна да је већ Карађорђево време забележило неколико личности које су храбро и авантуристички долазиле из „прека“ да својим даром допринесу слободарском препороду. У сликарском свету истиче се, на пример, Никола Апостоловић, који, међу првима, покушава да нађе себе и да од свог сликарског знања и искуства у ослобођену Србију пренесе оно што би му обезбедило и животно трајање и сигурност уметничког просперитета.¹³ Посебно за време прве владе Кнеза Милоша, када су готово са свих страна долазили уметници различитих способности и оријентација да се у окриљу воље окрутног, примитивног али и виспреног владоца изразе и потврде и као иконописци и као портретисти, историја уметности Србије бележи један изузетно занимљив период. У том раздобљу, управо, пада долазак Уроша Кнежевића у Србију, односно његов боравак у Чачку.

Као што је наглашено, он је у Србију прешао половином 1834. године — тачније 31. јула.¹⁴ У свим до сада објављеним прилозима о животу и раду овог сликара, међу којима се нарочито истичу чланци и расправе др Павла Васића, није довољно осветљено питање где се Кнежевић у првим годинама свог боравка у Србији задржавао. Међутим, на основу неких података, може се делимично дати одговор на ово питање, мада не постоји могућност да се у овом тренутку дефинитивно и потпуно реши овај проблем.

Утврђено је да је Кнежевић 1834., пошто је завршио све формалности око прибављања пасоша, најпре дошао у Крагујевац. Овде је, изгледа, пробавио највише времена, што је и сасвим логично, ослањајући се на своје наде и претпостављене услове у престоници Србије. Прво дело које је у Крагујевцу урадио, а које је до данас очувано, јесте ПОРТРЕТ ДИМИТРИЈА ДАВИДОВИЋА — кнежског секретара.¹⁵ До краја 1834. године у Крагујевцу је, где је био стално настањен, насликао још изванредан број портрета, о чијим идентитетима немамо података.¹⁶ Наредне године наставио је да портретише извесне личности. Зна се, на пример, да је, поред осталог, израдио два „портрета императора руског и књаза српског“ за што му је, 30. априла 1835. године из народне благајне исплаћено 20 дуката цесарских — 480 гроша.¹⁷ Исто тако, израдио је „неколико

мањих слика", за које је поднео народној благајни признаницу на исплату 100 талира и то 29. августа 1835.¹⁸

О Кнежевићевом боравку у Чачку постоји неколико података, који могу да потврде претпоставке о томе да он пада у години 1836. За жаљење је што у овом правцу нису извршена одговарајућа истраживања која би, ван сваке сумње, могла да предоче потпунија сазнања и о тачном времену боравка и о обиму његове делатности у овом месту¹⁹. Па ипак, на основу познатих података, већ сада се може доста поуздано утврдити у којим је месецима 1836. године боравио у Чачку. Ови подаци не омогућавају нам, додуше, да установимо сигуран временски оквир у коме је овај сликар непрекидно боравио, нити смо, на основу њих, у стању да се уопште определимо са недвосмисленошћу за тврђење да је он у овом граду током неколико месеци 1836. био непрекидно настањен²⁰.

Најважнији доказ о боравку Уроша Кнежевића у Чачку, на који је својевремено указано²¹, објављен је у књизи НАСЕЉА И ПОРЕКЛО СТАНОВНИШТВА, књ. 22, Београд 1926²². Наиме, међу обилем архивских докумената, које је Тих. Р. Борђевић у овој књизи Насеља донео, налази се и „Списак страних поданика налазећих се у окружију исправничества чачанског" у коме сусрећемо име Уроша Кнежевића. Списак је, заправо, испуњен именима девет личности — страних поданика, који су се 18. децембра 1836. године затекли у Чачку, било да су стално настањени или да су се у том тренутку у овом граду налазили. Под редним бројем 4. уписано је име овог сликара, уз које су убележени следећи подаци: да је поданик „цесарски", да није ожењен, да нема деце, да се бави молерлуком и да је у Србији од јула 1834. године²³. Овај податак, који је, како видимо, доста рано објављен, само је једном коришћен када је и указано, на основу њега, на потребу да се истражи и осветли Кнежевићев рад у Чачку²⁴.

Полазећи од овог податка као сигурног документа да се овај сликар, заиста, у Чачку бавио „молерлуком", остаје нам да у његовом светлу сагледамо неке важније појединости и извесна спорна питања у вези с тиме. Одмах треба рећи да су потешкоће очигледне у недостатку других изворних података. Најпре, намеће се дилема о томе да ли је овај „живописац родом из Карловаца" боравио у Чачку током 1836. и, вероватно, делом и у 1837. години непрекидно сликајући портрете одређених личности, или је то, можда, чинио на тај начин што је, како смо већ рекли, долазио повремено из Крагујевца, где је сигурно био стално настањен. О овоме би, на основу

цитираног списка, било сасвим тешко нешто одрбено рећи. Све претпоставке или свсигуална тврђења сводила би се на обична нагађања без икаквог сигурнијег ослоња.

Мсбутим, унеколико нам ситуацију олакшавају неки други подаци, који су раније били познати, а који ни једном нису били употребљени, нити искоришћени за ове или сличне сврхе које се тичу уметничке делатности Уроша Кнежевића. Па ипак, ни они, како ћемо видети, не решавају у потпуности све проблеме.

Ако се пажљиво прати сликарска делатност нашег уметника и његово настојање да се својим потписима на делима, која је остварио, огласи као „молер“, у чије је способности тражио веровање не само од клијентеле, већ и од будућих поштовалаца свог дела, онда се могу сабрати извесни елементи који ће истраживача упутити на могућност сигурнијег закључивања. Реч је о сликаревим сигнатурама које је оставио на портретима равеним у Чачку, а који су до данас очувани.

У Народној музеју у Београду чувају се три слике које је Кнежевић, према сигнатурама, радио у Чачку. Прва је **ПОРТРЕТ ГЕНЕРАЛА ЈОВАНА ОБРЕНОВИЋА**. То је уље на платну (78 x 111 цм). На полећини је следећа сигнатура: Малао Урошъ Кнежевичъ живописацъ родом изъ Сремски Карловаца у Аустрији; у Чачку 19-огъ августа 1836. године.

Друга слика, уље на платну (78 x 112 цм), такође **ПОРТРЕТ ГЕНЕРАЛА ЈОВАНА ОБРЕНОВИЋА**, на полећини има сигнатуру: Писаљъ Урошъ Кнежевичъ живописацъ родомъ изъ Карловаца Сремски у Аустрији. У Чачку 30. ауг. год. 1836.

Најзад, трећа слика, опет са представом Милошевог брата Јована — уље на дрвету (50 x 63 цм). Сигнирана је на полећини са текстом: Препис са оригинала изобразилъ Урошъ Кнежевичъ, у Чачку 1851.²⁵

У кући Остоје Василића у Титовом Ужицу чува се **ПОРТРЕТ СМИЉАНЕ МИЛОСАВЉЕВИЋ** — уље на платну са записом на полећини из кога се може видети да је рађен у Чачку: Сје изображеніе представља Смиљану Милосављсвића из села Бс(р)шића, у Чачку 26. децемврја 1836.²⁶

Дакле, као што се види, Урош Кнежевић је 1836. године у Чачку израдио три слике²⁷, које су у неоштећеном стању очуване до наших дана. Прву — **ПОРТРЕТ ГЕНЕРАЛА ЈОВАНА ОБРЕНОВИЋА** заерпио је према сигнатури 19. августа, другу са истим мотивом и називом — 30. августа, и трећу — **ПОРТРЕТ СМИЉАНЕ МИЛОСАВЉЕВИЋ** из Бершића²⁸ — 26. децембра 1836. године. Друге две слике — преписи са оригинала — са попрсијама Господара Јована, од којих је једна у београдском Народној музеју, а друга у чачанском, рарене су у Чачку 1851. године, што се види по сигнатурама на њиховој полећини. Према томе, користећи ауторове податке на сликама, може се закључити да је у Чачку израдио пет портрета.

Полазећи од ових података, пада у очи да је Кнежевић у два

маха боравио у Чачку — 1836. и 1851. године. Најпре да покушамо да укажемо на неке чињенице у вези са његовим несумњивим првим боравком у овом граду.

1834. године Србија је претрпела значајне административно-територијалне промене, када су укинуте нахије и настала сердарства. Чачак је постао седиште тзв. Рашког сердарства — једног од укупно пет великих управних подручја. Господар Јован Обреновић, дотадашњи „губернатор нахије Пожешке и Рудничке“, постављен је 10. марта 1834. за „великог сердара“²⁹, да би већ идуће године, после Сретењског устава, постао командант Моравско-подринске области чије је седиште, такође, било у Чачку, са чином генерал-мајора или, како се често назива, „моравско-подрински дивизиони генерал“³⁰. Поставши једно од четири значајна административно-управна и војна седишта, Чачак је доста брзо израстао у варош, у којој је почело да се концентрише државно чиновништво и да се насељава богатији слој становништва. Јован Обреновић, водећи и најутицајнија личност, за своје потребе 1835. године гради конак — једну од најлепших грађевина тог доба и стила у Србији³¹. Као боравиште великодостојника, представника власти и одређеног круга богатијих и угледнијих људи, Чачак је ових година могао да постане град који би био интересантан и донекле захвалан за делатност сликара. Урош Кнежевић, који је дошао у Србију, да бавећи се сликарским радом, смогне довољно средстава ради школовања у Бечу и који се најпре обрсо у Крагујевцу, могао је или да осети или да буде обавештен да у Чачку постоји потреба за сликаром. На који начин је досио у Чачак: да ли на захтев Јована Обреновића или неког од његових сродника или сарадника, или је пак, сам, идући трбухом за крухом, у Чачку наишао на клијентелу, нудећи своје молерске услуге — није познато. Има разлога за веровање да су Кнежева канцеларија, а можда и сам кнез Милош, препоручили Јовану сликара Кнежевића или му је једноставно дат налог да оде у Чачак ради сликања Господара Јована, чланова његове породице и других личности³². Није сачуван никакав документ који би о овоме нешто одређеније говорио.

Поставља се питање када је овај сликар дошао у Чачак први пут, односно шта је најпре сликао 1836. године. На портрету ГЕНЕРАЛА ЈОВАНА ОБРЕНОВИЋА, који се чува у Народном музеју у Београду, записао је да га је сликао, односно завршио, 19. августа. То је уједно, најранији датум који садрже сигнатуре на сликама које је радио у Чачку. Према томе, произилази да је у Чачак дошао пре 19. августа 1836. Колико је дуго пре овог датума боравио у се-

дишту „моравско-подринског дивизионог генерала“ — не зна се. Ако се претпостави да је пре рада на овом портрету био ангажован на сликању још неке личности или је радио на изради икона, наручених можда од епископа, коме је Чачак био седиште, онда се може извести закључак да је у Чачак дошао знатно пре 19. августа. Свакако је његов долазак у Чачак најкасније уследио бар на недељу дана пре дана означеног на Јовановом портрету, јер толико му је вероватно, најмање било потребно да слику заврши. На другом његовом делу насталом у Чачку — другом портрету ГЕНЕРАЛА ЈОВАНА ОБРЕНОВИЋА забележен је датум 30. августа. Колико год нам је овај датум драгоцен као податак, толико је и занимљив као могућност да уочимо вероватну чињеницу да нам он, повезано са 19-тим августом, означава временски оквир у коме су ова два портрета континуално настала. Наиме, скоро је сасвим сигурно да је други Јованов портрет Кнежевић радио у времену од 19. до 30. августа. Треће дело, рађено у Чачку, ПОРТРЕТ СМИЉАНЕ МИЛОСАВЉЕВИЋ, сликар је, према сигнатури, завршио 26. децембра. Ако би се ослонили на датуме који су забележени на полеђини ових портрета, можемо извести следећи закључак: Кнежевић је дошао у Чачак пре 19. августа 1836. године и боравио у њему бар до 26. децембра исте године. Да ли је, међутим, непрекидно у овом периоду боравио или је повремено долазио, односно враћао се у Крагујевац, остаје, и даље, питање без одговора. Додајмо и то да га, према поменутом Списку страних поданика, у Чачку срећемо 18. децембра те године. Није неосновано помислити да је остао и дуже од 26. децембра, тј. да га је почетак 1837. године још затекао у Чачку, поготову ако је у њему био непрекидно настањен. Из Чачка се вратио у Крагујевац свакако пре 10. маја 1837. када завршава ПОРТРЕТ МИАТЕ РАДОЈКОВИЋА³³.

Овим смо исцрпили све расположиве податке у погледу приближног утврђивања времена његовог првог боравка у Чачку. Остаје нам, пре него што покушамо да кажемо нешто о његовом евентуалном другом бављењу у овом граду, да одговоримо на питање: да ли је и шта је још Кнежевић сликао у Чачку?

Веома је распрострањено мишљење да је Урош Кнежевић сликао Обреновића грб на конаку господара Јована Обреновића — данашњој згради Народног музеја³⁴. Верује се да је ово једини сачувани примерак грба династије Обреновића и да, због тога, има посебну вредност³⁵. Грб је насликан на главној фасади конака, између два прозора првог спрата. Састоји се од два лава, окренута један

према другом, ослоњена на постољу и усправљена на задње ноге. Предњим ногама држе штит са крстом, између чијих кракова је по једно слово „С“. Штит се завршава круном. На глави једног лава је круна, а другог — војводска капа. Грб је у сликарском погледу изведен без претензија. Коректан цртеж, помало тврд у извођењу и углавном монохромно третиран — основне су карактеристике ове занимљиве хералдичке представе.

Да би се грб у Чачку, са довољном дозом сигурности, могао приписати Урошу Кнежевићу, односно да би се колико-толико потврдило ово раширено мишљење, треба најпре утврдити да ли се наш сликар уопште бавио сликањем оваквих мотива.

Познато је да је Кнежевић веома настојао да постане придворни сликар Кнеза Милоша, што му је, у почетку, у недостатку других уметника из Војводине, и пошло за руком³⁶. Зна се, на пример, да је једно време око 1839. године он био једини сликар у Крагујевцу³⁷. Тада, а и током читаве сликарске активности, претежно се бавио портретом. Само изузетно бавио се религиозним сликарством³⁸. Међутим, у настојању да, као и неки други сликари из Војводине, обезбеди материјална средства за наставак школовања у Бечу, није се устручавао да се у Србији прихвати и других послова, осим сликања портрета и икона. Сасвим је поуздано да је управо сликао грбове. Године 1842. упутио је молбу Кнезу Михаилу да, у циљу разликовања надлештава у Србији, изради на њима грбове, пошто је већ, како је навео, изградио грб за Апелациони суд Кнежевине Србије³⁹. Остало је непознато да ли му је и како кнез одговорио, али већ сама сликарева молба потврђује чињеницу да се бавио сликањем грбова и да је према овој тематици показивао интересовање, вероватно више у тежњи да дође до неопходних средстава, него што је по свом сликарском осећању и опредељењу желео.

Већ овај податак, у недостатку других извора, довољно сам по себи говори о могућности да је овај уметник сликао грб на Јовановом конаку. То и тим пре што од 1835. године, када је конак завршен, па за дуги низ година, не знамо да је и један други сликар боравио у Чачку да би могао да наслика грб.

Остаје нам да одговоримо на питање: када је могао да изради грб? Преласком Јована Обреновића из Бруснице, где је имао свој конак и где је подигао ласну цркву⁴⁰, пошто је постављен за „великог сердара“, указала се потреба да у Чачку сагради конак, о чијем се изгледу и другим важнијим појединостима помно бринуо⁴¹.

Када је градња копака завршена⁴², а то је било на неколико месеци пред Кнежевићев долазак у Чачак, предстојало је његово уређење и декорација. Јованово аванзовање од обор-кнеза до великог сердара, односно генерал-мајора, тада највишег чина у Србији, морало је да буде основа за мотив да овом, једном од главних Милошевих сарадника и сигурних ослонаца, а сада угледном великодостојнику, који као господар великог подручја у истини заступа кућу и династију Обреновића, порасту амбиције у погледу сопственог представљања и потврђивања свог положаја и несумњивог угледа. Тако се може објаснити не само његово портретисање, чему је добро дошао Урош Кнежевић, већ и жеља да се на фасади новосаграђеног копака, сликањем грба, дефинитивно јавно означи и потврди припадништво истородној кући Обреновића, која је великим књазом отпочињала своју династију. Распет између подаништва и слепо послушности свом старијем брату и тежње за лично влашћу и афирмацијом, Господар Јован је, вероватно, грбом Обреновића на својој задужбини измиривао ове две супротности. За све се морала тражити дозвола од кнеза, па је несумњиво да је одобрење за сликање грба на копаку лично дао Милош. То је, међутим, и Јовану ишло у прилог. Полазећи од оваквих претпоставки, врло је вероватно да је Кнежевић у Чачак дошао и са задатком да наслика грб. Он је то учинио професионално савесно, управо у духу својих грозничавих настојања да немаштину претвори у иметак, који ће му обезбедити остварење снова о даљем сликарском школовању и образовању. Ирелевантно је, можда, питање да ли је најпре радио портрете а потом грб, или обратно. Чини нам се да би било оправдано време израде грба тражити између 30. августа и 26. децембра 1836. године, тј. у периоду из кога нам није познато да је, боравећи у Чачку, насликао које дело.

Не може се прихватити мишљење да је грб насликао после 1842. године када је молио Кнеза Михаила да изради грбове на неким надлештвима⁴³. Тада је већ Господар Јован, после буне против кнеза Михаила, у чијем је угушивању са неуспехом учествовао, био принуђен да за увек оде из Србије⁴⁴. Од тада копак Милошевог брата никада неће бити седиште било којег угледнијег припадника династије Обреновића, нити ће икада представљати грађевину која би, по својој улози и функцији, могла да заслужи да се на њој слика грб династије Обреновића. Настао 1836. године, грб је преживео династичке промене и друге невоље које су га угрожавале, да би се, срећом, и више случајно, сачувао до наших дана и као аутентични

документ и као једно од ретких ововрсних сликарских остварења. Утолико је његова вредност већа и значајнија.

За утврђивање времена другог Кнежевићевог боравка у Чачку, који је, изгледа, могао да уследи 1851. године, имамо још мање сигурних података. Шта више, најважнији податак с којим располажемо, доводи у питање могућност његовог другог бављења у овом месту уколико се он посматра у другом светлу. Заправо, ради се о његовом потпису на двама сликама које представљају Јована Обреновића, а које су као „препис са оригинала“, по сигнатури, рађене 1851. године у Чачку. Да утврдимо најпре његово кретање од 1837. до 1851. године.

После првог боравка у Чачку, враћа се у Крагујевац, одакле 1838. одлази у Свилајнац, где ради три портрета: ЈОВАН ЗДРАВКОВИЋ, ЈЕЛЕНА ЗДРАВКОВИЋ и ПУКОВНИК МИЛОСАВ ЗДРАВКОВИЋ РЕСАВАЦ,^{44а} да би, потом, у Смедереву, идуће године, насликао портрет једног дечака. Пред одлазак у Париз, 1842. године у Београду слика неколико личности, међу којима и Илију Поповића и његову супругу⁴⁵. По повратку из Беча, Кнежевића, након задржавања у Београду, срећемо 1848. у Шапцу, где ради четири портрета. Најзад, до 1851. стално је присутан у Београду, што се види по очуваним и потписаним делима⁴⁶. Ове године у Београду ради портрете ДАНИЛА СТЕФАНОВИЋА и СМИЉЕ ВУКАШИНОВИЋА⁴⁷.

Као што смо истакли, два очувала портрета Јована Обреновића — један у чачанском, а други у београдском Народном музеју, означени као „прелиписи са оригинала“, сликани су 1851. године у Чачку, како то стоји у сигнатури на полеђини обеју слика⁴⁸. Ако је веровати ономе што сигнатура садржи, онда нема двоумљења око тога да је Кнежевић ове године, заиста, боравио у Чачку и да је ове две слике овде израдио. Међутим, када се узму у обзир неке друге чињенице, ови подаци се озбиљно могу довести у сумњу, поготово што немамо никаквих других доказа о томе да је овај сликар по други пут долазио у Чачак. Пре свега, 1851. године Чачак је имао неупоредиво мањи политичко-административни значај у односу на 1836. годину. Господар Јован Обреновић је умро 1850. године, не дочекавши да се врати у отаџбину⁴⁹. Питамо се: зашто је Кнежевић, односно на чији је позив дошао у Чачак да би сликао портрете Милошевог брата као „преписе са оригинала“, кад он већ није био међу живима и када је уместо Милоша и Михаила на власти био Александар Карађорђевић?

Постоје једино два могућа одговора на ово питање. Кнежевић је могао у Чачак доћи самоиницијативно или на позив неке од бога-

тијих и угледнијих личности, коју је, можда, портретисао, а чије се слике нису очувале. Пресликавање Јовановог портрета, који се стицајем околности задржао негде у Чачку, настало је сигурно као плод уметникове жеље да се поново врати некадашњем свом делу, а никако не као печија наруџбина из простог разлога што су прошла времена Обреновићеве славе и што су уставобранитељи желели да избришу трагове Милошеве и Михаилове владавине, као и владавине њихових следбеника. Други одговор на ово питање може лако да стоји у сагласности са претпоставком да Кнежевић 1851. године уопште није долазио у Чачак, иако на полеђини портрета лепо стоји „У ЧАЧКУ 1851”. Шта је, онда, по среди? Кнежевић је често пресликавао и туђе и своје портрете⁵⁰. Радио је то у Београду и другде, независно од тога где је слика, коју пресликава, настала. Може се, са доста вероватноће, узети као могуће да је наш сликар „препис са оригинала”, кад је у питању портрет Јована Обреновића, радио управо у Београду, а да је у сигнатури ставио „У ЧАЧКУ 1851” мислећи на оригинал који је, заиста, настао у Чачку 1836. и у чијој је сигнатури то означено. Оваква мисао се намеће с обзиром на недостатак било каквих података који би, бар посредно, говорили о његовом бављењу у Чачку 1851. Треба имати на уму да је то време када се уметник вратио из Беча и када је, налазећи се поред великом наруџбином Александра Караборђевића, обогаћен новим сазнањем и искуством, био склон да преиспитује своје способности и да се у додиру са ранијим својим остварењима коригује, исправља и допуњује. Копије својих слика, које је радио у познијим годинама, не носе печат оригинала у многим видовима, већ су одраз нових уметникових схватања и искустава која се огледају у „богатијем колористичком третману”⁵¹ и другим одликама. Најзад, пратећи његову уметничку делатност по повратку из Беча, видећемо да је, колико се зна, само два пута напуштао Београд: поновним одласком у Беч и посетом Шапцу, где је насликао четири портрета⁵². Не знамо ни за један податак који би нам сугерисао да је сликао било шта у унутрашњости Србије, осим свентуално два проблематична и хипотетично сигнирана портрета Јована Обреновића 1851. године у Чачку.

Истраживања, која би ваљало извршити, вероватно ће дефинитивно разрешити загонетку о другом могућем Кнежевићевом боравку и раду у Чачку. За сада остаје неоспорно да је овај „академички молер” део своје сликарске активности 1836. везао за Чачак, уградивши своју личност у слојевиту и богату културно-историјску баштину овог града.

Овај прилог постићи ће свој циљ једино уколико постане подстицај за даља испитивања, која су и пожељна и неопходна. Ако, пак, инспирише истраживаче на трагачке напоре у проучавању делатности других уметника у чачанском крају у XIX веку, о којој већ постоје сигурни знаци, онда ће аутор имати сатисфакцију о сврсисходности овог свог скромног, али племенитог покушаја.

НАПОМЕНЕ

1. А. Николић, СРПСКИ СЛИКАРИ, Зсмун 1895; В. Петровић и М. Кашанин, СРПСКА УМЕТНОСТ У ВОЈВОДИНИ, Нови Сад 1927; М. Кашанин, ДВА ВЕКА СРПСКОГ СЛИКАРСТВА, Београд 1942; П. Васић, УРОШ КНЕЖЕВИЋ, Летопис Матице српске, 1—2, Нови Сад 1950; Исти, ПРИЛОЗИ ЗА ЖИВОТ СРПСКИХ УМЕТНИКА ИЗ ВОЈВОДИНЕ, Зборник Матице српске, III, Нови Сад 1952; Исти, УРОШ КНЕЖЕВИЋ КАО ДАНИЛОВ УЧЕНИК, Зборник Матице српске 3, Нови Сад 1952; Исти, ИСТОРИЈСКИ ПОРТРЕТИ УРОША КНЕЖЕВИЋА, Зборник Музеја првог српског устанка, II, Београд 1960; Исти, УРОШ КНЕЖЕВИЋ, Опово 1972; М. Коларић, КЛАСИЦИЗАМ КОД СРБА, Београд MCMXLV; Ј. Секулић, УРОШ КНЕЖЕВИЋ НА ПОРТРЕТИМА ИЗ ЗБИРКЕ НАРОДНОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ, Зборник Народног музеја, I, Београд 1958; Љ. Симић — Константиновић, ИСТОРИЈСКИ ПОРТРЕТ У СРПСКОМ СЛИКАРСТВУ XIX века, Београд, 1972.

2. Само је у неколико прилога споменуто да је, дошавши у Србију, краће време боравио у Чачку сликајући неке портрете. Уп. др М. П. Костић, О УРОШУ КНЕЖЕВИЋУ, Зборник за друштвене науке, 15, Нови Сад 1956, 120, и Ј. Секулић, *Op. cit.*, 246.

3. М. Коларић, *Op. cit.*, 142 и П. Васић, ПРИЛОЗИ ЗА ЖИВОТ И РАД СРПСКИХ УМЕТНИКА ИЗ ВОЈВОДИНЕ, Зборник Матице српске, III, Нови Сад 1952, 78—83.

4. Ј. Секулић, *Op. cit.*, 244.

5. КАРЛОВАЧКИ МАГИСТРАТСКИ АРХИВ ОД 16. ЈУЛА 1834. Г. БР. 734 (по Ј. Секулићу, *Op. cit.*, 244.).

6. М. Коларић, *Op. cit.*, 143 и Љ. Симић — Константиновић, *Op. cit.*, 38.

7. Ј. Секулић, *Op. cit.*, 244.

8. М. Коларић, *Op. cit.*, 143.

9. М. Коларић, *Op. cit.*, 143.

10. Љ. Симић — Константиновић, *Op. cit.*, 40.

11. Љ. Симић — Константиновић, *Op. cit.*, 40.

12. Тада је имао 23. године.

13. Р. Станић, НЕПОЗНАТА ДЕЛА НИКОЛЕ АПОСТОЛОВИЋА, ПОВЕЉА, I, Краљево 1971, 140—158. На основу делимичног познавања сликарског фонда у околини Чачка, може се, претпоставити да је Никола Апостоловић, поред икона у цркви брвнари у Љутовници, радио и иконостас у цркви манастира Вавдење у Међувршју.

14. Види напомену 4.

15. Портрет се налази у Народном музеју.

16. Није нам познато да ли су у Крагујевцу извршена потребна истраживања у циљу потпунијег сазнања о Кнежевићевом раду у овом граду и околини. Верујемо да се још увек могу открити неки његови непознати радови који су настали између 1834. и 1842.

17. М. Петровић, ФИНАНСИЈЕ И УСТАНОВЕ ОБНОВЉЕНЕ СРБИЈЕ ДО 1842., I, Београд 1897, 803.

18. М. Петровић, *Op. cit.*, 803.

19. Мада до сада нису извршена систематска испитивања очуваног сликар-

рског фонда из XIX века у самом Чачку и околини, ипак се може са доста сигурности рећи, на основу онога што се до сада зна, да чега се дошло парцијалним и претежно индивидуалним стручним испитивањима, да на овом подручју не постоје непозната дела Уроша Кнежевића. Што се тиче архивских података о боравку овог сликара у Чачку, они су делимично објављени и на основу њих је и потекла идеја о овом чланку. Сигурно је, међутим, да нема разлога сумњати у могућност да су у појединим архивским фондovima и збиркама остали неоткривени и необјављени подаци који би допринели јаснијем и осведоченијем сагледавању Кнежевићеве делатности у граду на Морави.

20. Може се, наиме, претпоставити да је, сликајући портрете угледних личности у Чачку, долазио у овај град када се због посла указивала потреба и да је у њему боравио само док је сликао. Био је, иначе, стално настањен у Крагујевцу.

21. Др М. П. Костић, *Op. cit.*, 120.

22. Тих. Р. Борђевић, **АРХИВСКА ГРАБА ЗА НАСЕЉА У СРБИЈИ У ВРЕМЕ ПРВЕ ВЛАДЕ КНЕЗА МИЛОША (1815 — 1839), НАСЕЉА И ПОРЕКАО СТАНОВНИШТВА**, књ. 22, Београд 1926, 544.

23. Коментаришући овај Списак, др М. П. Костић је произвољно истакао да је Кнежевић као сликар у Чачку боравио од 1834. до 1836. године што се, на основу података из Списка, не може прихватити. У Списку, у последњој рубрици „Од ког се времена у Србији налази“ — стоји: од јулија 1834. године. Према томе, он се не налази у Чачку од јула 1834. како мисли Костић, већ у Србији. Уп. *Op. cit.*, 120.

24. Др М. П. Костић, *Op. cit.*, 120. Овај аутор истиче да су, упознавши Вељка Петровића, тадашњег директора Народног музеја у Београду, о овом податку о Кнежевићевом боравку у Чачку, дате инструкције за даља истраживања рада овог сликара у Чачку и околини. Међутим, није нам познато да су на овом плану учињени неки озбиљнији кораци, а још мање нам је знано да су резултати тих истраживања објављени.

25. У Народног музеју у Чачку чува се **ПОРТРЕТ ГОСПОДАРА ЈОВАНА ОБРЕНОВИЋА** — уље на платну, већих димензија него портрет у београдском Народног музеју, али који има на полеђини исту сигнатуру.

С обзиром да је ова слика уље на платну и да је већих димензија свакако се не ради о портрету који је истоветан са портретом Јована Обреновића у Народног музеју у Београду. Њу је Кнежевић насликао исте године, односно пресликао са једног од оригиналних портрета из 1836. који данас не постоји.

26. **КЛАСИЦИЗАМ КОД СРБА**, каталог сликарства, Београд МСМЛXVII, 89.

27. Није неосновано претпоставити да је током 1836. године насликао више портрета угледнијих чачанских личности, који, нажалост, или нису очувани или још нису откривени. Када је већ портретисао Господара Јована, вероватно да је сликао и чланове његове породице.

28. Није се могло установити ко је Смиљана Милосављевић. Свакако је то личност банска Обреновића круговима, а можда и у сродству са кнезом Васом Поповићем, оданим сарадником Кнеза Милоша и Јована Обреновића, родом из Беришића. Уп. Д. Поповић, **ВАСИЛИЈЕ — ВАСА ПОПОВИЋ**, Зборник радова Народног музеја, II, Чачак 1971, 63 — 96.

29. М. Петровић, *Op. cit.*, 608.

30. Д. Поповић, **ИСТОРИЈА ЧАЧАНСКЕ ГИМНАЗИЈЕ 1837 — 1937**, Споменница Реалне гимназије 1837 — 1937, Чачак 1938, 41.

31. Д. Поповић, **КОНАК ГОСПОДАРА ЈОВАНА ОБРЕНОВИЋА У ЧАЧКУ У СВЕТАУ НЕКИХ НОВИХ ПОДАТАКА**, Зборник радова Народног музеја, I, Чачак 1969, 77 — 85.

32. Кнез Милош је другим сликарима, окупљеним у Крагујевцу, издавао налог за одређене послове. Са својим братом Јованом врло је добро сарађивао око ангажовања неимара и молера, о чему постоји више података. Уп. **КЛАСИЦИЗАМ КОД СРБА — ГРАЂЕВИНАРСТВО**, Београд МСМЛXVI.

33. **КЛАСИЦИЗАМ КОД СРБА — КАТАЛОГ СЛИКАРСТВА**, Београд МСМЛXVII, 90.

34. У Чачку је ово веровање више наслеђено од старијих генерација на основу усмених предања, него што је настало као производ свесно забележених података. Аутор није успео да пронађе писане податке који би о овоме питању одређеније говорили.

35. О. Зиројевић, ГОСПОДАР ЈОВАНОВ КОНАК У ЧАЧКУ, Наша прошлост, 1—2, Краљско 1967, 97.

36. М. Коларић, Оп. cit., 142—143.

37. Ј. Секулић, Оп. cit., 246.

38. Д. Медакović, Урош Кнежевић, Enciklopedija Jugoslavije, 5, Zagreb MSMLXII, 264.

39. П. Васић ВОЈВОЂАНСКИ СЛИКАРИ У СРБИЈИ, Научни зборник Матице српске, 1, Нови Сад 1950, 98.

40. КЛАСИЦИЗАМ КОД СРБА — ГРАБЕВИНАРСТВО, Београд MSMLXVI, 309 и Б. Перуничкић, ЧАЧАК и ГОРЊИ МИЛАНОВАЦ, I, Чачак 1968, 440 и 447. Уп. и Р. Станић, ЈЕДНА МАЛО ПОЗНАТА ЗАДУЖБИНА ГОСПОДАРА ЈОВАНА ОБРЕНОВИЋА, „Чачански глас“ од 28. X 1966.

41. Д. Поповић је, чини се, аргументовано доказао да Јованов конак у Чачку није настао као резултат обнове првобитне турске зграде, као што су други претпостављали, па, чак, и склони да тврде, већ да је наново саграђен, Оп. cit., 77—85.

42. Штета је што нису сачувани подаци о томе ко је пројектант а ко градитељ ове лепе грабевине, чија је недавна конзервација и санација омогућила нека нова и занимљива сазнања о њеној архитектонској структури и другим појединостима.

43. Види напомену 37.

44. М. Лазаревић, ЈОВАН ОБРЕНОВИЋ У ВРЕМЕ БОРБИ ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕ И У ПЕРИОДУ ФОРМИРАЊА ВЛАСТИ КНЕЗА МИЛОША, Зборник радова Народног музеја, I, Чачак 1969, 101.

44а. О. Батављевић, НЕКОЛИКО ПОРТРЕТА ЧЛАНОВА ПОРОДИЦЕ ЗДРАВКОВИЋ ПЕСАВАЦ, Историјски гласник, 4, 145—157.

45. Илија Поповић је био најпре члан магистрата Рудничке нахије, а затим члан Управитељног савета. Уп. Б. Перуничкић, Оп. cit., 171 и 269. Он је, истовремено, познат као ктитор две иконе које се налазе у цркви св. Преображења у Придворици код Ивањице.

46. КЛАСИЦИЗАМ КОД СРБА — каталог сликарства, Београд MSMLXVII, 92.

47. Оп. cit., 92.

48. Занимљиво је да је Кнежевић од 46 очуваних и потписаних слика сигнатуре ставио на полеђини 45 портрета, а само је једну слику и то ИГУМАН ПРИНЕЈ РАДИЋ ИЗ ХОПОВА потписао спреда и на полеђини. Уп. КЛАСИЦИЗАМ КОД СРБА — КАТАЛОГ СЛИКАРСТВА, Београд MSMLXVII, 89.

49. Ј. Обреновић је умро 22. 1. 1850. године у Сремским Карловцима. Уп. М. Лазаревић, Оп. cit., 101.

50. Зна се, на пример, да је Кнеза Милоша сликао по портрету Павела Бурковића, а Караборба по слици Руса Боровиковског. Уп. Ј. Секулић, Оп. cit., 245; М. Коларић, Оп. cit., 1943. и Љ. Симић, О ЈЕДНОМ КАРАБОРБЕВОМ ОРИГИНАЛНОМ ПОРТРЕТУ, Зборник музеја првог српског устанка, I, Београд 1959, 1943—1948.

51. Ј. Секулић, Оп. cit., 250.

52. Види напомену 46.

CONTRIBUTION A L'ETUDE DE L'OEUVRE DU PEINTRE UROŠ
KNEŽEVIĆ A ČAČAK

Le peintre Serbe connu du XIXe siècle Uroš Knežević fait partie du groupe de nos artistes qui viennent de Voïvodine en Serbie à la recherche du travail à l'époque où la Serbie prenait son élan de la renaissance après la libération des Turcs.

Dans son désir de contribuer par son travail au développement de la culture et des arts en Serbie ce «mahler» ambitieux mais pas très cultivé vient à Kragujevac, capitale du prince Miloš Obrenović avec l'intention d'y faire de l'argent qui lui permettra des études à l'Académie des Beaux-Arts à Vienne. Il y arrive en 1834, mais en plus de son séjour à Kragujevac, il a visité d'autres villes de Serbie et y a travaillé, plus ou moins longtemps en y faisant des portraits des personnalités locales.

Le séjour de Knežević à Čačak en 1836 a été de plusieurs mois. Selon une liste d'étrangers ayant séjourné à Čačak, liste publiée en 1926 dans le volume XXII des Agglomérations et origines de la population on voit que le 18 décembre 1836 Knežević vit à Čačak. Le nom du peintre est inscrit dans la liste sous le numéro 4 avec des renseignements suivants: sujet «impérial», célibataire, sans enfants, il fait de la peinture et il se trouve en Serbie depuis juillet 1834.

Faute d'autres données écrites permettant d'identifier les dates exactes de son séjour à Čačak les signatures des portraits faits dans cette ville peuvent nous renseigner. Notamment au Musée de Belgrade deux portraits sont conservés, ceux du général Jovan Obrenović dont le premier, selon les signatures, a été fait le 19 août et le second le 30 août 1836 à Čačak. D'autre part dans la maison d'Ostoja Vasilic à Titovo Užice se trouve le portrait de Smiliana Milosavljević du village Beršić peint par Knežević, à en croire la signature, à Čačak le 26 décembre 1836.

Nous pouvons donc conclure que Uroš Knežević a travaillé à Čačak au moins du 19 août au 26 décembre 1836.

Selon un avis très répandu ce peintre aurait fait, entre autres, les armoiries des Obrenović sur la maison du prince Jovan Obrenović — actuellement Musée de la ville de Čačak. Nous manquons de preuves écrites que Knežević soit réellement l'auteur de cette importante oeuvre de ce genre et cependant les présomptions ne sont pas dépourvues de fondement. Le fait que Knežević ait déjà fait des armoiries similaires, ce qui n'est pas le cas d'autres peintres de l'époque et que les armoiries de Čačak ont été faites lors de la construction de la maison ayant été terminées, c'est à dire à l'époque où il séjournait en ville et peignait le donateur — Jovan Obrenović, étayerait l'hypothèse.

Selon un portrait du général Jovan Obrenović se trouvant au Musée de Čačak, dont la signature porte «copie de l'original» on pourrait supposer que Knežević ait séjourné une seconde fois à Čačak en 1851. Cependant nous ne disposons point d'autres indications à l'appui.

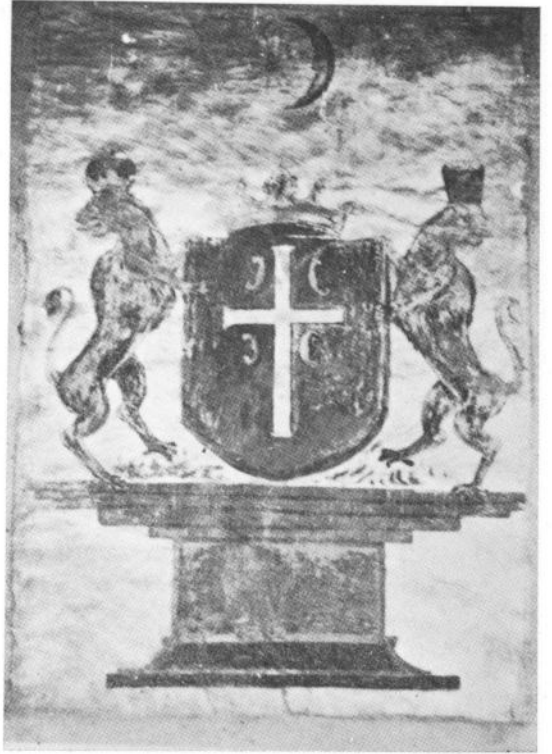
Après des recherches complètes dans les archives et le recensement des oeuvres d'art du XIXe siècle à Čačak et dans les environs de nouvelles données seront probablement recueillies jettant plus de lumière sur l'activité du peintre Uroš Knežević à Čačak.

Radomir Stanić

1

Сл. 1. Урош Кнежевић: Јован Обренивић (власник Народни музеј у Чачку)

2

Сл. 2. Урош Кнежевић: Грб Обренивића на фасади Конака Господара Јована Обренивића у Чачку

Сл. 3. Урош Кнежевић: Генерал Јован Обренивић (власник Народни музеј у Београду)

3

4

Сл. 4. Урош Кнежевић: Кнегиња Љубица Обреновић (власник Народни музеј у Београду)

5

Сл. 5. Урош Кнежевић: Вук Карацић (власник Народни музеј у Београду)

Сл. 6. Урош Кнежевић: Вук Карацић (власник Народни музеј у Београду)

6